

Vikten av att utgå från elevernas erfarenheter: motiv och förutsättningar¹

Eva Alerby och Ulrika Bergmark, Luleå tekniska universitet

I denna artikel kommer vikten av att utgå från elevernas erfarenheter i undervisningen att diskuteras. Vidare problematiseras synen på lärares och elevers olika roller och hur dessa inverkar på elevers möjligheter att utöva reellt inflytande på och vara delaktiga i skolans verksamhet.

För att elevers delaktighet och inflytande ska bli en realitet i skolan, framgår det av grundskolans och gymnasieskolans läroplaner att läraren ska utgå från elevernas tidigare erfarenheter. Läraren bör även utgå från elevernas intressen, erfarenheter och tankar om det som behandlas i undervisningen. I Skolinspektionens rapport, *Att skapa förutsättningar för delaktighet i undervisningen* (2018), betonas vikten av elevers delaktighet i skolan. Delaktigheten är centralt för elevernas - lärande och utveckling och är av stor betydelse för enskilda individer liksom - för samhället i stort. Rapporten slår fast att goda förutsättningar för delaktighet är att lärare arbetar utifrån ett gemensamt fokus med en tydlig förståelse av vad delaktighet innebär och vilka metoder som främjar delaktighet samt hur anpassningar och prioriteringar påverkar elevers möjligheter till att vara delaktiga.

Att undervisningen ska utgå från elevers erfarenheter är något som också framhålls av ett flertal lärandeteorier. Bland andra betonade utbildningsfilosofen John Dewey redan i början av 1900-talet att elever ska ges möjligheter till att utforska sina egna frågor kopplat till innehållet i undervisningen. Det innebär att undervisningens innehåll görs till en del av elevers vardagsliv och att de uppmuntras till att analysera, tänka, laborera, pröva, resonera, diskutera och argumentera i skolan (Dewey, 1966). Säljö (2015) menar att Dewey motsatte sig dåtidens idé om att skolan endast är en förberedelse för ett framtida liv. Istället påtalade Dewey att skolans aktiviteter ska kännas meningsfulla för

¹ Denna artikel bygger på kunskapsöversikten *Delaktighet för lärande*, publicerad av Skolverket 2015, men texten är omarbetad och delvis nyskriven. För ytterligare läsning hänvisas till denna kunskapsöversikt.

eleverna här och nu, men även i ett längre perspektiv. Deweys betoning av utveckling av medborgarskap återfinns också i styrdokumentet för skolan där det beskrivs att eleverna ska i och genom undervisningen utveckla förmågor så att de som samhällsmedborgare aktivt kan verka i en demokrati (Skolverket, 2011).

Elever kommer inte till skolan som ”tomma ark”, utan nya erfarenheter blandas med gamla. Elever bär med sig många tankar och upplevelser från livet i och utanför skolan som påverkar deras förmåga att lära sig nya kunskaper. Tidigare erfarenheter används för att möta nya utmaningar (Bengtsson & Berndtsson, 2015). Genom detta blir erfarenheterna till en referensram som eleverna kan relatera till i sina lärandeprocesser. Lärare kan på ett systematiskt sätt ta reda på elevers frågor, funderingar och intressen och på ett medvetet sätt koppla detta till det centrala innehållet i undervisningen, allt för att väcka intresse och engagemang. Det handlar om att utgå från elevers erfarenheter för att sedan bygga vidare på detta när olika ämneskunskaper och förmågor ska tränas. På så sätt blir eleverna delaktiga i det som görs i skolan.

Noddings (2006) gör kopplingar till elevernas eget liv och intresse för något, och menar att det är två viktiga faktorer i en lärandeprocess. Hon påtalar att när vi är genuint intresserade, först då lyssnar vi och läser uppmärksamt. När man som lärare försöker förstå elevers värld leder det till en medvetenhet om vad som påverkar lärandeprocesser. Att vara intresserad av vad elever tänker, känner och tycker är ett sätt att visa att deras tidigare erfarenheter räknas oavsett deras ålder och mognad. Det är också en nyckel till hur en lärare kan lägga upp sin undervisning så att den utgår från elevers eget liv och intresse. Det är viktigt att elever får känna att skolan med sina aktiviteter är meningsfulla och angår dem för att de ska kunna tillägna sig nya kunskaper och må bra i skolan.

En väsentlig komponent för att elevernas erfarenheter ska kunna tas tillvara, är att deras röster blir lyssnade till. Adelman (2008) menar att i den västerländska kunskapsstraditionen är lyssnandet ofta åsidosatt. I en genomgång av olika utbildningsdokument som Adelman gör, från den allmänna folkskolans start 1842 fram till 2000-talet, framkommer att betydelsen av lyssnandet har genomgått en betydande förändring. Från början rådde ett vertikalt kommunikationsmönster i skolan. Då var det orden från samhällets auktoriteter som eleverna fick lyssna till. Detta kommunikationsmönster förvandlades med tiden till ett mer horisontellt och demokratiskt kommunikationsmönster. Eleverna fick under 1990-talet mer utrymme att tala och talspråksperspektivet fick större utrymme i skolans styrdokument.

Det finns dock olika sätt att förhålla sig till lyssnande inom skolan och Adelman (2008) menar att läraren ofta ställs inför didaktiska val och måste reflektera över om undervisningen ska utgå från ett lärare- eller elevbaserat förhållningssätt. Är det envägs- eller tvåvägskommunikation som ska råda i klassrummet? Beroende på vilket perspektiv

som är rådande får lyssnandet olika roller – ska eleverna endast lyssna på läraren, eller lyssnar läraren även på eleverna och eleverna på varandra? Det handlar därför om att skapa ett klimat i klassrummet som kännetecknas av respektfull kommunikation som kan se olika ut beroende på tillfälle och syfte. Ibland kan läraren välja att skapa dialog mellan sig själv och eleverna och även elever emellan. Vid andra tillfällen väljer läraren att föreläsa, instruera och gå igenom uppgifter, vilket mera kan beskrivas som envägskommunikation.

Ytterligare en aspekt att reflektera över är att även om eleverna ger uttryck för sina erfarenheter räcker det inte med att någon hör vad de säger – läraren ifråga måste även aktivt lyssna på eleverna. I anslutning till detta betonar Alerby (2012) att läraren måste ge eleverna tid och rum för att tala och även att uppmärksamhet och medvetenhet måste riktas mot den som gör sin röst hörd.

Elev och lärare – olika roller

Läraren är den person som skapar förutsättningar för att undervisningen ska utgå från elevers erfarenheter och att elever ska få möjlighet att vara delaktiga och utöva inflytande i undervisningen. Att inbjuda eleverna till att vara delaktiga i och ha inflytande över undervisningen kan innebära att lärar- och elevrollerna behöver diskuteras och till viss del också kanske förändras, vilket påverkar relationen mellan lärare och elever i klassrummet. En forskare som diskuterar lärares och elevers roller är Cook-Sather (2014). Hon beskriver att det kan ligga en kraft i att förändra lärar- och elevrollerna. Denna förändring kan leda till att lärare ser att elever kan kritiskt granska den undervisning som de är med om, vilket gör att elever i högre grad ses som partners i lärandeprocesser. Den kritiska granskningen kan bestå av att elever reflekterar över hur de lär sig och hur de ser på lärarens och deras egen roll och ansvar i lärandeprocesser. Detta är dock ingen lätt process eftersom den utmanar traditioner om hur vi ser på lärare och elever samt hur undervisning bör genomföras.

Det sätt på vilket elever och lärare agerar och uttrycker sig kan ses som en pågående konstruktion. Ofta handlar lärare och elever utifrån förutbestämda mönster om hur de förväntas vara och agera. Det kan ibland utgöra ett hinder för elevers delaktighet (von Wright, 2009). Läraren betraktas ofta som en person som ensam leder och har ansvar för undervisningssituationen, vilket innebär att undervisningen har ett vuxenperspektiv och då särskilt lärarens (Giota, 2001). Det vuxna perspektivet definierar vad som är viktigt för elever i skolan, vad de kan lära sig och hur de ska göra för att de ska uppnå målen. Giota (ibid.) anser att detta kan vara problematiskt, eftersom elever då lätt kan tappa motivationen för sitt eget lärande. För att motverka detta är det centralt att elevers perspektiv – deras frågor och intressen – kommer fram i undervisningssituationer. För att elever ska bli motiverade, betonar Giota (2013) utifrån den forskningsöversikt som

hon gjort, att lärandeaktiviteter ska vara personligt relevanta och meningsfulla. Undervisningen skapar på så sätt förutsättningar för att elever ska öka sin förståelse för ett lärandeobjekt, men även utveckla sina förmågor inom ett område.

När undervisningen utgår ifrån ett vuxenperspektiv, kan eleverna komma att betraktas som personer utan kompetens att ha reellt inflytande eftersom de anses ha bristande erfarenhet och förmåga till ansvarstagande. Det råder därmed redan från början en asymmetri i relationen mellan lärare och elev (von Wright, 2009). Burroughs (2012) poängterar att synen på barn som inte tillräckligt kompetenta har präglat den västerländska filosofin under lång tid. Denna syn har även påverkat synen på elever. Barnet eller eleven ses som en icke-vuxen som saknar den vuxnes kompetenser och i stället är en person i förändring och i behov av tillrättavisning av vuxna för att själv kunna bli vuxen. I skolor som Grannäs (2011) har studerat finns det exempel på att eleverna har begränsat inflytande eftersom både lärarna och eleverna själva anser att eleverna har otillräckliga kunskaper. Eleverna berättade att de inte alltid anser att de är mogna nog för att ha inflytande över beslut eller att de inte har tillräcklig erfarenhet för att kunna ha åsikter i olika frågor.

Rosvall (2012) ställer några kritiska frågor till dagens utbildningssystem: vilken typ av människa uppmuntras eleven att bli genom undervisningen? Förväntas eleverna utvecklas till rationella, effektiva och reproducerade människor som inte ges möjligheter till aktivt deltagande och inflytande över undervisningsfrågor? Rosvall frågar sig även vilken människosyn undervisning vilar på – är elever kompetenta att ha inflytande över sina liv eller är det vuxna som har den kompetensen? Utifrån Rosvalls studie blir det därför centralt att både lärare och elever reflekterar över vilken syn på elever som finns i dagens skola och hur den påverkar undervisningen.

von Wright (2009) menar att asymmetrin mellan läraren och eleverna är ett av undervisningssituationens kännetecken – läraren och eleverna har helt enkelt olika positioner. Relationen dem emellan kan aldrig, och ska inte heller, vara helt jämbördig och symmetrisk. Ansvar för lärandesituationen, men även för resultaten av denna, vilar i första hand på läraren. Lärandesituationen är alltså lärarens professionella ansvar, även om dagens elever i större utsträckning förväntas ta eget ansvar för sitt lärande. Läraren ska å ena sidan ansvara för att planera, styra, reglera och kontrollera undervisningssituationen. Å andra sidan framgår tydligt av läroplanerna att eleverna ska få reellt inflytande trots de begränsningar som finns i förhållandet mellan elever och lärare. Elever och lärare har olika ansvar och också erfarenheter med sig in i undervisningssituationen. Detta kan leda till spänningar som finns i förhållandet målstyrning och delaktighet.

På grund av de asymmetriska relationerna mellan läraren och eleverna uppstår behovet att dessa relationer förhandlas och till viss del också kanske förändras. von Wright

(2009) redogör för synen att denna asymmetri kan sägas tillhöra det förgångna, och att det i dagens skola råder jämlikhet i relationen mellan lärare och elev. Det är dock att dra förhastade slutsatser, menar von Wright. Hon påtalar att det visserligen råder ett friare och öppnare samtalsklimat i dagens skolor än förr, och att elevernas rättigheter och inflytande har ökat väldigt mycket. Trots det finns asymmetrin kvar i dagens klassrum och till viss del ska det vara så. Av resonemanget följer dock behovet av att lyfta fram och belysa förhållningssätt där lärares och elevers maktpositioner närmar sig varandra, utan att läraren för den skull abdikerar.

Delaktighet handlar således om makt och det råder ofta en maktobalans i relationer när barn och vuxna ska samarbeta. Denna maktobalans kan tyckas naturlig eftersom den vuxne, läraren eller annan personal är ansvarig för eleverna i skolan, för deras välbefinnande såväl som för deras lärande. I skolan är det därför viktigt att både lärare och elever är medvetna om den obalans som existerar i mötet mellan dem och sedan hittar sätt att arbeta för att minska obalansen. Detta kan i sin tur utmana den traditionella lärardominansen i klassrummet. Bergmark och Kostenius (2011) betonar precis som forskarna ovan, att läraren utifrån sin profession har en högre maktposition i förhållande till eleverna, vilket kan försvåra eller till och med förhindra delaktighet. De menar dock att makten kan användas på olika sätt. Lärare kan till exempel dela med sig av en del av sin makt till eleverna så att de får möjlighet att vara delaktiga i beslutsprocesser i skolan, till exempel hur undervisning läggs upp, eller vilka arbets- och redovisningsformer som används. Det kan många gånger handla om att läraren släpper en del av kontrollen för undervisningen och litar på att eleverna kan ansvara för sin del av lärandeprocessen. När lärare ser elever som kapabla och kompetenta att delta i sociala processer som delaktiga aktörer förändras maktbalansen. Genom att på detta sätt dela på makt och ansvar tar man tillvara och värdesätter olika kunskaper, förmågor och kompetenser, vilket gör att elevernas perspektiv betonas, men att ändå läraren fortfarande är huvudansvarig för undervisningen.

Interaktionen mellan lärare och elever

Forskning som redovisas nedan har visat att interaktionen mellan lärare och elever är väsentlig när det kommer till frågan om elever uppmuntras eller förhindras att vara delaktiga och ta ansvar för sin egen lärandeprocess. Lärarnas krav och förväntningar på eleverna påverkar elevernas bild av sig själva och därmed deras motivation att lära. Giota (2013) betonar att forskning på ett övertygande sätt har visat att förväntningar verkligen har betydelse för elevers studieresultat. Där lärare har höga förväntningar på eleverna, på både individ- och gruppnivå, ökar också deras aktivitet. Detta skapar också möjligheter för att öka elevernas delaktighet och det är i förlängningen positivt för deras studieresultat. För att genuint inflytande och delaktighet ska uppstå, och även att den

pedagogiska situationen ska stödja elevernas hälsa och välbefinnande, är lärarnas bemötande av eleverna av avgörande betydelse.

För att kunna synliggöra elevers perspektiv är det viktigt att elever och lärare har en tillitsfull relation till varandra. Att vara i samma rum eller bli tillfrågad om vad man tycker och tänker kanske inte räcker, om det inte finns en djupare kvalitet i mötet mellan elev och lärare. För ta reda på elevers erfarenheter kan lärare ställa sig frågor som: Vad har de varit med om? Vilka frågor har de? Vad är de intresserade av? Kommunikation, samspel och dialog är olika sätt att få ökad kännedom om människors tankar, upplevelser och kunskaper.

von Wright (2009) lyfter även fram lärarnas förmåga att leda den pedagogiska situationen. Genom att kommunicera med eleverna och även leda den pedagogiska situationen styr läraren elevernas möjligheter till inflytande och delaktighet. Några olika aspekter på vad som sker när en lärare lyckas med att skapa stunder av delaktighet handlar om lärarnas sätt att svara på elevernas initiativ, deras förmåga att lyssna till och tolka elevernas frågor och respons, men även att ge lämpliga och begripliga instruktioner till eleverna. Det handlar också om lärarnas förmåga att skapa relationer till eleverna, men också om lärarnas flexibilitet och pedagogiska fingertoppskänsla - att anpassa sig efter stundens krav och den rådande situationen.

Lärares relationella förhållningssätt till sina elever är något som även Grannäs (2011) lyfter fram. Utifrån elevernas egna erfarenheter betonas vikten av att skapa relationer mellan lärare och elever som grundar sig på rättvisa, intresse och omtänksamhet. Det är centralt för eleverna att känna sig sedda som unika personer och inte enbart som elever, men även att läraren är intresserad av att ta del av deras tankar och upplevelser. Grannäs menar att ett sådant förhållningssätt ger möjligheter till möten som delvis utmanar invanda roller som lärare och elever har. I förlängningen kan det ge möjligheter till inflytande och delaktighet.

Ytterligare forskning som framhåller det relationella perspektivet som grund för delaktighet presenteras i forskning av Bergmark och Kostenius (2011). Utifrån elevernas perspektiv betonar de vikten av att lärare möter elever som unika individer, visar omsorg, ser, hör och respekterar dem och inbjuder dem att vara delaktiga i undervisningen. För att skapa förutsättningar för att elever ska bli delaktiga i undervisningen handlar det bland annat om gemensam makt och gemensamt ansvar.

Frelin (2012) betonar att en viktig del av lärares profession är att bygga och underhålla relationer till eleverna. Lärarna i studien berättar att de vill visa tillit och känna förtroende för sina elever och att detta är något som inte alltid fanns från början när de mötte varandra, utan var något lärarna fick arbeta med på ett medvetet sätt för att uppnå. Det var också viktigt för lärarna att skapa medmänskliga relationer till eleverna: att se

dem, att ställa rimliga krav, att visa att det är mänskligt att göra fel (gäller både lärare och elever) och att visa empati. Ytterligare aspekter som lärarna berättade om när det gällde deras relationsskapande var betydelsen av att arbeta med att stärka elevernas självbild eftersom lärarna ansåg att det är en bra grund för att lära i skolan. Frelins studie fokuserar på lärarnas roll i att skapa goda undervisningsrelationer och därför beskrivs elevernas roll endast indirekt. Frelin påpekar dock att relationsskapande är en ömsesidig handling där både lärare och elever är aktiva parter, vilket hon också såg exempel på i sina studier.

För att det ska bli möjligt att i undervisning utgå från elevers erfarenheter och tankar är det således viktigt att elevernas perspektiv blir utgångspunkten när undervisning planeras och genomförs. Det innebär att lärare på ett systematiskt och konkret sätt kopplar ihop elevernas perspektiv med undervisningens mål, centralt innehåll, metoder och arbetssätt samt bedömning. Lärare kan också genom att skapa goda relationer till sina elever främja elevers delaktighet och inflytande. Sådana relationer präglas av höga förväntningar, nyfikenhet på vad eleverna kan bidra med, att se eleverna som unika individer samt tillit till elevernas förmågor.

Referenser

Adelmann, K. (2008). *Konsten att lyssna. Didaktiskt lyssnande i skola och utbildning*. Lund: Studentlitteratur.

Alerby, E. (2012). *Om tystnad – i pedagogiska sammanhang*. Lund: Studentlitteratur.

Bengtsson, J. & Berndtson, I. (red.), (2015). *Lärande ur ett livsvärldsperspektiv*. Malmö: Gleerups.

Bergmark, U. & Kostenius, C. (2011). *Uppskattningens kraft – lärande, etik och hälsa*. Lund: Studentlitteratur.

Burroughs, M. (2012). *Ideal adults, deficient children: the discourse on the child in Western philosophy*, Doktorsavhandling, The University of Memphis.

Cook-Sather, A. (2014). Student-faculty partnership in explorations of pedagogical practice: a threshold concept in academic development. *International Journal for Academic Development*, 19(3), 186-198.

Dewey, J. (1966). *Democracy and education*. New York: The Free Press.

Frelin, A. (2012). *Lyhörda lärare – professionellt relationsbyggande i förskola och skola*. Stockholm: Liber.

Grannäs, J. (2011). *Framtidens demokratiska medborgare. Om ungdomar, medborgarskap och demokratifostran i svensk skola*. Doktorsavhandling, Uppsala universitet.

Giota, J. (2001). *Adolecents' perceptions of school and reasons for learning*. Doktorsavhandling, Göteborgs universitet.

Giota, J. (2013). *Individualiserad undervisning i skolan – en forskningsöversikt*. Vetenskapsrådets rapportserie, 3. Stockholm: Vetenskapsrådet

Noddings, N. (2006). *Critical lessons. What our schools should teach*. New York: Cambridge University Press.

Rosvall, P-Å. (2012). ”...det vore bättre om man kunde vara med och bestämma hur det skulle göras...”. *En etnografisk studie om elevinflytande i gymnasieskolan*. Doktorsavhandling, Högskolan i Borås.

Skollagen (2010:800)

SOU (2016). *Politisk information i skolan – ett led i demokratiuppdraget*. SOU 2016:4.

Skolinspektionen (2018). *Att skapa förutsättningar för delaktighet i undervisningen*. Tematisk kvalitetsgranskning 2018.

Skolverket (2022). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, Lgr22*. Stockholm: Skolverket.

Säljö, R. (2015). *Lärande. En introduktion till perspektiv och metaforer*. (1. uppl.) Malmö: Gleerups Utbildning AB

von Wright, M. (2009). *Initiativ och följsamhet i klassrummet. En studie i de pedagogiska villkoren för elevers inflytande, delaktighet och välbefinnande*. Rapporter i pedagogik 15, Örebro: Örebro universitet.